

PUBLICUM
MERITORUM PRAEMIUM

Ünnepi kötet
Katsányi Sándor és Papp István
kilencvenedik születésnapjára

Második, bővített, elektronikus kiadás

Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Budapest, 2021

Szerkesztette: Havas Katalin, Hegyközi Ilona, Sándor Tibor és Sonnevend Péter

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Kiadó: Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Nyomtatás: Elektroproduct Kft. – EPC Nyomda, Budaörs

Az elektronikus kiadásban megjelenő személyi bibliográfiák a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban készültek, szerkesztőjük: Honffyné Felhő Ágnes és Jávor Ferencné

Készült 150 példányban az ünnepeltek születésnapjára. Kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kötet teljes anyaga az ünnepeltek bibliográfiájával kiegészítve hozzáférhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

A kötet megjelentetését a Magyar Könyvtárosok Egyesülete támogatta.

ISBN 978-963-89260-5-0

ISBN 978-963-89260-6-7 (PDF)

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Tóth Gyula
Sokat köszönhetek nekik
Sok évtizedes kapcsolatom a majdnem ikrekkel

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021.Toth>

Én azt hiszem magamról, hogy szerencsés időszakban éltem le szakmai pályámat, mert nem csak az egyetemen, de a több mint negyven év alatt rengeteget tanultam a kortársaktól – és kiváló kortársakkal bőven találkozhattam. Lehet, hogy elfogultan, de én a magyar könyvtárügy aranykorának azt az időszakot tartom, melynek részese lehettem *Papp István*nal, *Katsányi Sándor*ral és sok másokkal együtt: az 1956–2004 közötti, közel fél évszázadot. 1949 után, az ún. „átkosban” kiegészültek a szakkönyvtárak, létrejöttek és rendszerbe szerveződtek a körzeti, majd utánuk a tanácsi közművelődési, meg a szakszervezeti közművelődési könyvtárak, illetve 1956-tól az egész magyar könyvtárügy rendszert alkotott. Az évezred végére megközelítettük a nálunk fejlettebb Nyugatot. Bár voltak kitérőink, mindhárman, ők is és én is, alapvetően a köz(művelődési) könyvtárügyben éreztük igazán otthon magunkat. Rögtön hozzáteszem: mindig az egész könyvtárügyre is figyelve.

Én az utóbbi évtizedben arra figyeltem fel, hogy két barátomat majdnem ikernek kell tekintenem. Csekély eltéréssel, majdnem egyszerre születtek – igaz nem ugyanabból az alomból –, és aztán már az egyetemen találkozhattak, de igazán a könyvtárügyben kapcsolódott össze életútjuk, s a természet rendjét felfordítva, nyugdíjasként lettek majdnem igazi ikrek – számomra. Talán nem árulok el titkot, hogy a több évtizedes együtt munkálkodás után, nyugdíjas időszakukban is heti rendszerességgel találkoznak, beszélnek meg öregedésüket, olvasmányaikat, a világ sorsát és rengeteg bölcsességet hoznak ki egymásból. Pontosán nem tudom, mikor kezdődött ez a szokásuk, de biztosan ez is több évtizedre rúg. Irigylem őket érte, mert nekem nincsen helyben ilyen beszélgetőtársam (a feleségemen kívül) – bár szerencsémre sok minden eljut ezekből a bölcsességekből hozzám is *Papp Pista* leveleiből, amely levelezést *Pistával* immár több, mint egy évtizede űzzük. Biztosan hárman lennének ők, ha *Kiss Jenő* nem távozik olyan korán. Majdnem együtt születtek: *Katsányi* és *Papp* 15 nap eltéréssel, *Kiss Jenő* kicsit később, 1933-ban. Nem egyszerre végeztek az ELTE könyvtár szakán, előbb *Katsányi*, aztán *Kiss* és végül *Papp*, de egyetemistaként is ismerhették egymást. *Katsányi Sándor* alig 3 évnyi tanárkodását leszámítva, azon kevesek közé tartoztak mindhárman, akik az egyetem akkori

irányultságától eltérően, nem a tudományos és szakkönyvtárügy, hanem az akkor induló közkönyvtárügy felé vették útjukat (Pappnak van néhány évnyi OSZK-ban töltött éve), hogy aztán Papp és Katsányi már az 1960–70-es évek fordulójától a Könyvtártudományi és Módszertani Központban összetalálkoznak, és legvégül pedig Kiss Jenő összehozza mindhármukat az 1980-as évek közepétől a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Bár mindhárman már előbb közreműködtek a hazai közkönyvtárak szocialista népkönyvtárból public library irányban történő formálásában, szerintem ők hárman játszottak kulcs szerepet abban, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dogmatikus láncaitól megszabadulva, ismét a közkönyvtárügy zászlóshajójává, névadójához méltóvá váljon, alig két évtizednyi idő alatt, az 1980-as-90-es években.

No, de nem könyvtártörténetet, és nem életrajzot akarok írni, hanem összetalálkozásainkról, meg – és főleg – arról, mit jelentettek ők számomra a pályámon. Előbb Katsányi Sándort ismertem meg, már valamikor az 1960-as évek közepén, míg Papp-pal egy jó évtizeddel később kerültünk munkakapcsolatba. Katsányi Sanyi akkor Veszprémben, én Szombathelyen voltam a megyei könyvtár igazgató-helyettese. Valahogy akkortájt úgy alakult, hogy nagyon jó, már-már baráti munkakapcsolat alakult ki, főleg a dunántúli megyei igazgató-helyettesek között. Én ide sorolom Katsányi mellett, *Szita Ferencet* Kaposvárról, *Bangó Bélát* Zalaegerszegről, *Mezei Györgyöt* Győről, *Kóger Tamást* Tatabányáról, *Tóth György Istvánt* Székesfehérvárról – és hogy alföldi is legyen köztünk, *Tóthpál Józsefet* Hódmezővásárhelyről.

Papp Istvánt a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatójaként ismertem meg. Mi tagadás, a higgadt, nyugodt, bölcsen és hosszan gondolkodó Katsányival hamarabb értettünk szót, mint a vehemens, szangvinikus, néha agresszív, de mindenesetre nálunk dinamikusabb Papp-pal. Voltak vele vitáim. Nem szégyellem, sokszor nem tudtam lépést tartani energikusan többet-jobbat akarásával. Mindig nagyra tartottam külföldről inspirált, az akkori hazai könyvtárt megújítani akaró kiváló tanulmányait. Mindegyikből tanulhattam. Nem tagadom, nagyságát akkor konstatálhattam leginkább és igazán, amikor a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetét tárgyaló második kötetben a Kiss Jenő korszak megírása lett a feladatom. Ekkor már közelebből ismerhettem meg Papp reformáló, megújító törekvéseit. (Ebből persze Katsányi is kivette részét 1986-tól, s főigazgatóként pedig Kiss Jenő teremtette meg hozzá a feltételeket.) Ezt követte 2008-tól, amikor elfogadhatta írásomat az őt is érintő korszakról, ezután az ő kezdeményezésére indult levelezésünk, mely ma már mindkét oldalról túl van a 30–30 levélen, s amelyből az derült ki számomra,

hogy nemcsak szakmai kérdésekben, de általában az életről, benne olvasásról, sőt a politikai kérdésekről is egészen közel állunk egymáshoz. Vita természetesen van köztünk, nem mindenben értünk teljesen egyet. De ez jelenti szerintem a barátságot, hogy vitázhatunk egymással, az ellentét nem antagonisztikus, a vita nyomán közelednek az álláspontok, és ha az életkORBÉLI eltérés, meg a tapasztalatok különbözősége miatt vannak különbségek köztünk, én továbbra is tanulok Papp Istvántól. Egyre inkább azt érzékelem, hogy leveleimet közösen olvassák, s a válaszokban sokszor Katsányi Sándor véleménye is tükröződik.

Éppen erre a barátságra támaszkodva döntöttem most úgy, hogy írásomban kevésbé Papp-pal, sokkal inkább Katsányi Sándorral való sok évtizedes munkakapcsolatunkról emlékezem, de összetalálkozunk vele is.

Valahogy úgy alakult, hogy – *Tóth Gyurkát* leszámítva – valamennyien, igazgató-helyetteségünk mellett módszertanosok voltunk, vagyis a hálózatot foglalkoztunk. Az ötvenes évek végétől a következő évtizedben a tanácsi közművelődési könyvtárügyben jelentős változások történtek, a falusi könyvtárak tanácsi kezelésbe kerültek. Ezeket a könyvtárakat a XIX. század végétől, a népkönyvtári korszakban állami, központi támogatással működtették. Bármennyire más ideológiai alapokon is, de szerintem a szocialista időszak is olyan népkönyvtárakat hozott létre, mint amilyenek a századelőn is voltak, más ideológiával átítatva, de a rendszert kiszolgáló szocialista nevelő céllal. Az 1949-től 1952-ig működő körzeti könyvtárak is központi ellátást nyújtottak, helyenként megyéni méretben, néhány megyében több körzetből, országosan összesen 32 körzeti könyvtár működtette az alárendelt könyvtárakat, az országban lévő összes közművelődési könyvtárt. A 2042-13/1952-es minisztertanácsi kormányhatározat még nagyobb vállalkozásba fogott: megyei és járási rendszerbe foglalta a kisebb településektől a megyeszékhelyekig az ország települési könyvtárait. Ezek a megyéből, sőt inkább a járásokból működtették a falusi könyvtárakat. Mire 1961-re befejeződött a járási könyvtárak szervezése, már ki is derült, hogy a községekbe küldött letét leülepszik ezekben a kisebb-nagyobb falvakban, és amúgy is ellentmondásos, hogy a letétet adó megyei-járási könyvtárak, sőt a városiak is, már tanácsi kezelésben vannak, csak a községekben lévők nem. 1958-ban Tolna, Fejér és Komárom megyében megkezdődött a falvak tanácsi kezelésbe adása, az ún. tanácsosítás – kísérletként, de akkortájt minden kísérlet, így ez is, sikeres lett. Ez a tanácsi kezelésbe adási folyamat országosan eltartott az 1960-as évek közepéig. Én Vas megyében már részt vettem ebben, és mire Katsányi 1964-ben Veszprémben ért, már az is felmerült, hogy az önállóvá válás egyenesen magában hordozza, hogy az állomány ugyanúgy leülepszik a

községekben, mint a körzeti vagy a megyei-járási rendszer idején. Nem oldja meg a kistelepülések megyék gondjait. Nem nyújt kellő választékot az ott élőknek. Vagy szebben: nem reprezentálja kellően a hazai könyvkiadást. Valahogy nem sikerült korábban sem megoldani a rendszer lényegét, az állománymozgatást. Most ez a kapu is bezárult. Nem vitás, a tanácsi kezelésbe adás, jelentős pénzügyi forrásnövekedést hozott, jelentősen javultak a tárgyi, elhelyezési, sőt a személyi feltételek is. Hiába figyelmeztetett már 1960-ban *Sebestyén Géza*, hogy a letéti rendszer lényege az állomány időnkénti cserélése, a többség úgy vélte, hogy a tanácsi kezelésbe adás után már nem lesz szükség letétre, megszabadulnak ettől a tehertől. Amúgy is a községi beszerzési keretek megteremtésének feltételeit a korábbi letéti keretek szétosztásával teremtették meg. Vagyis pontosabban: megszűntek a megyei-járási keretek, maradt – jobb esetben – a nehezkesebb könyvtárközi kölcsönzés.

Nem szeretnék könyvtártörténetet írni itt sem, inkább azt, hogy az 1960-as évek közepén, amikor Katsányi Sanyival először találkoztunk, minden valószínűség szerint az hozott össze bennünket, az képezte beszélgetéseink tárgyát, hogy mit lehet kezdeni a falusi könyvtárakkal, hogyan lehetne feloldani ellentmondásaikat? Az nem volt vitás, hogy az ún. nagyközséges megyékben a tanácsi kezelésbe adás nagyszerűen bevált. Ámde az ún. kisközséges megyékben nem, mert olyan kevés beszerzési kerethez jutottak, hogy alig tudtak választékot beszerezni. Ilyen kisközséges megye volt Vas megye és Veszprém megye is. A szakirodalom háromféle megoldást kínált: a letét valamiképpen fenntartását, az ún. kiskörzetek létrehozását, végül a mozgókönyvtári ellátást. (Azért kiskörzet, hogy megkülönböztessük az 1949–52 között működőktől.) A Könyvtártudományi és Módszertani Központban, közelebbről *Sallai István* és *Szente Ferenc* irányításával és szervezésében kísérletek indultak. Valahogy úgy alakult, hogy Vas megyében, pontosabban először csak a szentgotthárdi járásban, *Puskás Sándorné* közvetlen vezetésével, a letéti ellátás megújítására vállalkoztunk. Ennek segítése volt a megyei módszertan, és így az én feladatom is. Puskásné azt találta ki, s ezzel mind egyetértettünk, hogy a könyvkínálatot három részre osztottuk: egy erősen szűkebb körbe azok tartoztak, amelyeknek minden könyvtárban helyük van (kézikönyvek, lexikonok stb.), tehát ezeket mindenhova eljuttattuk, a középsőbe az ún. irányított letét, amelybe azok kerültek, amelyeknek szintén el kellett jutniuk valamennyi könyvtárba – de nem azonnal, hanem 4 év alatt jártak körbe, évenkénti továbbadással – vagyis a 4–5 könyvtárból álló csoportba tartozó községek között mozogtak. Ezekből annyi példányt kellett beszerezni, ahány csoport alakult a járásban. Végül a legtágabb

az ún. szabad letét lett, ez volt raktáron, s amiből a községi könyvtárosok – olvasók igényeinek ismeretében – válogat(hat)tak. Egy idő után, amikor a helyi igényeket kielégítették az irányított letétből, ezeket is vissza kellett szolgáltatni. Megjegyzendő: az egyre gyarapodó, szabad választást kínáló letéti raktárba kerültek a már körbejárt irányított letét könyvei is. (Puskásné, 1980.)

Ez a rendszer, lényegét megőrizve, persze a tapasztalatok alapján módosítva, máig fennmaradt, alapvetően ez működik most is Vas megyében, az arra vállalkozó települések könyvtárai számára, csak most már nem kötelezően, hanem az önkormányzatok egyetértésével, velük szerződést kötve. Ennek a módszernek elengedhetetlen feltétele az 1959-től – más céllal: tanyák, majorok, puszták közművelődési ellátására – a megyéknek juttatott művelődési autó. Ez az ún. korszerűsített letéti rendszer mindmáig létezik Vas megyében. A letét tovább élését mutatja, hogy 2001-ben a szombathelyi Tanárképző Főiskolán a Vas és Zala megyeieknek továbbképzést szerveztünk. (Ellátórendszerek, 2001. A téma iránt érdeklődőnek megjegyzem, hogy a kiadvány bőséges irodalomjegyzéket is közölt.)

Veszprém megyében az ún. kiskörzetek mellett döntöttek, a veszprémiek ezzel kísérleteztek. Ennek feltételei akkorra már körvonalazódtak. A megyék adottságai szerint egyre több közös tanács alakult, de akkorra már körzetesítették az általános iskolákat, a művelődési otthonokat, a termelőszövetkezetek is csoportosan működtek, nem mindig ugyanezen alapon és mindenütt, de többnyire azonos településeket összefogva. Így kb. 4–6000 lelkes település csoportokat szolgáltak a (kis)körzeti könyvtárak és települési fiókjaik. Józanul, nem kampányszerűen, nem mindenütt erőltették a veszprémiek a körzetek alakulását, hanem csak ott, ahol a feltételek adottak vagy megteremthetők voltak.

Igazi megoldást az angolszász területen indult, de másutt is kivitelezett, elterjedt mozgatást a mozgókönyvtár (bibliobusz) jelentett (volna). Az európai hírű (sőt a hetvenes évek végétől még Kubának is autóbuszokat szállító) IKARUS buszok hazájában, Magyarországon azonban nem sikerült a mozgókönyvtári ellátás számára új járműveket szerezni. Csak jóval később vásárolhattak új járművet a szerencsés könyvtárak, kezdetben csak a kiselejtezett járművekből átalakítottakkal indítottak Magyarországon bibliobuszokat – ott, ahol helyileg ki tudták „bulizni” rá a pénzt – pl. Cegléd környékének tanyavilága számára. Anélkül, hogy lebecsülnénk őket, ezek a járművek hamar tönkrementek és csak évtizedek múltán állítottak üzembe új járműveket, pl. Baranya megyében. Bibliobuszok iránt inkább csak sóvárgás volt, akkor is, azóta is.

A veszprémi kísérletben vett részt Katsányi Sándor barátom. Igaz, a körzetek leírását *Varga Béla* tollából is ismerjük (Varga Béla, 1976.), ha úgy tetszik, Varga leíró bemutatása után, Katsányi tágabb áttekintésben foglalkozott a kisközséges kérdéssel. Az is igaz, előbb Sente Ferenc is írt tágabb kitekintésű tanulmányt (Sente, 1965), viszont Katsányi már az újabb hazai tapasztalatokat felhasználva írt átfogó tanulmányt. (Katsányi, 1968) Kimondta, hogy a kisközségek könyvellátását központi szolgáltatásokkal kell megoldani. (Katsányi, 1968. 571. p.) Érthetően a körzeti ellátást szorgalmazta, de ezek rendszerével párhuzamosan a mozgókönyvtári ellátást is. E két ellátási forma átgondolt kombinációja lehetővé tenné, hogy a kisközségek könyvtárügye lépést tartson a faluhálózat általános fejlődésével. (Katsányi, 1968. 571–572. p.) Nagyszabású, tanulmányértékű írásának kiemelésre méltó vonása, hogy ő már nem sematikus, egyenmegoldást szorgalmazott, közös megoldásokat is megpendítette – sikertelenül. Akkor mindent csak egy sémában tudtak elképzelni.

Nem hagyhatom szó nélkül, hogy mindketten belekóstolhattunk az 1960–70-es évek nagy attrakciójába: a klubkönyvtári mozgalomba. Ezt a témakört sem tárgyalhatom teljes terjedelmében, de le kell szögezmem, hogy az ötlet nem volt ördögtől való, és Sallai István és Sente Ferenc is támogatta. Az én fogalmaim és a magyar helyesírás szabályai szerint a klubkönyvtár olyan könyvtár, amely klubként is, vagy klubszerűen működik – vagyis ez az addigiaktól kiterjedtebben működő, de könyvtár. (Tóth, 1971) Ez a megoldás lépés lehetett volna a könyvtárra épülő közművelődés számára, mintegy angolszász mintára. Csakhogy a magyar népművelést akkor irányítók ezt ugyanúgy eltorzították, mint azt az egész évszázad során tették: a népművelők erőszakossága révén a könyvtárt maguk alá gyűrték, és a klubkönyvtárt is a népművelési hálózatba sorolták. (Mellesleg: a kultúrházi hálózatot a könyvtár mintájára szervezték meg, minthogy az alakult korábban.) Már Szabó Ervin is azért küzdött az 1910-es évek fordulóján, hogy a népkönyvtárak helyett angolszász modellt valósíthasson meg, még a fővárosban is a könyvtárhoz akarta illeszteni a népházát (kultúrotthont) és később a fővárosi múzeumot is. Ehelyett a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége is azt szorgalmazta a miniszternél, hogy ahol van népkönyvtár, azt az iskolához hozzáépítve vagy kultúrházhoz csatolja. Azután, mint a szocialista korban minden akkori kísérlet, a klubkönyvtári is sikeresen eltorzult: csináltak klubkönyvtárt olyan helyen, ahol a klub és könyvtár több kilométerre volt egymástól, vagy főiskolán az ifjúsági klubot is klubkönyvtárnak nevezték (mert az pénzt hozott). A klubkönyvtár tipikusan a kistelepülések intézménye lehetett volna, lehetett volna kombinálni

bármelyik állománymozgató rendszerrel. Sajnos, nem sikerült konzekvensen végigvinni ezeket a kísérleteket, végül is eléggé egyenetlen, de végső soron és országosan megoldatlan maradt a kisközségek könyvtári ellátása.

Katsányi Sándor 1971-ben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa lett, előbb a szociológusok társaságában, majd az én legnagyobb öröömre és szerencsémre az Oktatási osztályt vezette. Ugyanis közben 1973-ban végleg elhagytam a Berzsenyi Könyvtárt és az akkorra már Tanárképző Főiskolává lett tanítóképző, akkor alakult Könyvtári Tanszékének lettem a vezetője. Már egy évtizede működött a tanítóképzőben könyvtári szakcsoport a népművelő-könyvtáros képzés számára, ám vezetője nagy tudású, de nem könyvtáros volt, aki tíz év alatt sem tanult bele, így a tőle örökölt munkatársaknak sem volt fogalmuk, milyen egy könyvtári tanszék. Nem tehettem mást, mint próbáltam visszaemlékezni mit és hogyan csinált *Kovács Máté* hallgató koromban, és az egyetemi tanszék (főleg *Fülöp Géza* és *Kiss István*) segítségére szorultam, meg természetesen a KMK, és főleg az Oktatási osztálya lett a támaszom. Azt hiszem, jó kapcsolatot sikerült kialakítanom már *Vadász Ferenc* nével is, de igazán 1976-ban jött el az én időm, amikor ismét Katsányi Sanyival dolgozhattam együtt.

Egyszer – segítséget kérő kuncsorgásaim során – összehaláloztam Papp István igazgató úrral, s azt találtam kérni tőle, segítsen bennünket a KMK oktatási segédletekhez, jegyzetekhez. Papp azt vágta elég indulatosan a fejemhez: csináljátok meg ti, azért vagytok ott! Nem mondom, hogy jólesett – de igaza volt. Elpanaszoltam Katsányinak, összedugtuk a fejünket, és ennek az együttgondolkodásnak az lett az eredménye, hogy én és kollégáim (egy része) hozzálatott – Sanyi igencsak hathatós segítségével – oktatási segédleteket (és nem tankönyvet): jegyzetet és szöveggyűjteményt készíteni. Talán érdemi dolgokat tettünk hozzá az addig csak *Kertész Gyula* és kolléganője tájékoztatósi, meg *Rácz Ágnes* katalogizálási jegyzetéhez.

Nyilvánvaló volt számomra, hogy tanszékvezetőként nekem kell példát mutatni, addig nem kérhettem és várhattam el kollégáimtól ilyen munkát. Mivel akkori történeti tárgyam mellett (ehhez voltak használható segédletek) ún. művelődéspolitikát oktattam, amely elődömtől örökölt nevű tantárgy volt, ténylegesen bevezetés volt a könyvtári ismeretekbe, Katsányi Sanyival azt találtuk ki – mint ahogy már próbáltam magam is ebben az irányban formálni a tárgy tartalmát, hogy nem régies könyvtártani jegyzetet írok, hanem a tárgyat akkor nálunk ismeretlen szociológiai beágyazottságúvá teszem. Megjegyzem, valami ilyesmit tanultam *Kovács Mátétól*, ezt formáltuk Sanyival közösen olyanná,

amilyen lett. Első kiadása 1987-ben jelent meg. (Tóth, 1987.) Lektoraim: *Csendes János* (aki ezt a tárgyat Nyíregyházán oktatta) és Papp István lettek.

Utólag, a részletekre egyre kevésbé emlékezve, azt hiszem, nem volt egyszerű feladat számomra, de a Katsányi-konzultációk és lektoraim révén olyan jegyzetet sikerült készíteni, ami szakítva a hagyományos könyvtártannal, lépés volt egy korszerűbb, munkáltató oktatás és segédlet megteremtése felé. Itt csak annyit róla, hogy annyit megőriztünk a régi szemléletből, hogy ez is három részre tagolódott: előbb a könyvtárt, mint intézményt, majd a könyvtári rendszert és végül a könyvtáros személyét, mint az ezeket működtetőt járta körül, tárgyalva benne a könyvtárosképzés elméleti alapjait, a szakirodalom és szakajtó helyzetét. *Prejczer Paula* a publikációimat összefoglaló bibliográfiájában (Prejczer, 2008) 1998-ig 11 kiadását számlálta össze (gyakorlatilag évente), így valószínű, hogy használni tudták nemcsak a főiskolai hallgatók, de az egyetemiek mellett az ún. szakkollégisták is a tanítóképző főiskolákon, s ezzel az egész hazai könyvtárosképzés. Vagyis teljesült a Katsányi recenziójában megfogalmazott kívánság. (Katsányi, 1987)

Abban persze szerencsém volt, hogy munkámban olyan elődökre hivatkozhattam, támaszkodhattam, mint *Szabó Ervin*, aztán *Sebestyén Géza*, vagy közvetlen tanítómesterem, *Kovács Máté*. Felfogásomban az a tőle vett, idézett gondolat vezérelt, miszerint „*a könyvtár olyan tájékoztatási, művelődési intézmény, amely társadalmi szükségletből keletkezik és amely működésével hatásokat fejt ki a létrehozó, ill. fenntartó társadalomra. A könyvtár, ha korszerűen fejlődik és működik, kettős kapcsolatban áll a társadalommal. Egyfelől valamely társadalmi rendszer terméke. [...] Másfelől a könyvtár, mint társadalmi termék jellegével és működésével befolyásolja a használó közösség tudatvilágát. A könyvtár a benne összegyűjtött, feldolgozott és hozzáférhetővé tett dokumentumok tartalmával és formájával, valamint működésének módjával részt vesz az olvasási kultúra létrehozásában...*” (Kovács Máté, 1970. 15. p.)

Már a bevezetőben igyekeztem hallgatóimat meggyőzni arról a szándékomról, hogy a jegyzet inkább tanulási vezérfonalnak tekinthető, mintsem a teljes ismeretek foglalatának. Számít arra és szorgalmazza, hogy a hallgató és oktató szakirodalommal és a valóság tanulmányozásával, megfigyelésével egészítse ki, tegye élet- és korszerűvé. Ezért igyekszik a kapcsolódó, a szerző által érdemesnek tartott irodalmakra felhívni a figyelmet már tárgyalás közben (a szövegben); valamint a megállapítások, a kijelentő mondatok mellett továbbgondolásra, szemináriumi megvitatásra szánt kérdéseket is megfogalmazni. Megjegyzem: már csak ezért is írta elő a tanterv, hogy a tárgy oktatásával

párhuzamosan csoportos hospitálásokra vittük az első éves hallgatókat különböző típusú könyvtárakba, nyomdába, levéltárba stb. Majd a tanév végén egyhetes, hasonló célú országjáró tanulmányútra vittük a nappali tagozatos hallgatóinkat.

Katsányi Sándor írt róla ismertetést. Ezt büszkén idézem ide, mert ez is volt a célom: „... szakítva a könyvtárosképzésben (is) megcsontosodott kézikönyvszerű leíró stílussal, ismeretanyagát oktató-nevelő céljai szerint átformálva nyújtja. Nem monografikus leírást ad, hanem vezérfonalat, nyitott és rugalmas tárgyalásmóddal állandóan utalva a szakirodalomra, érzékeltetve az elmélet és gyakorlat által megoldatlan problémákat, az ütköző nézeteket, egyéni tanulmányozásra és önálló állásfoglalásra biztatva az olvasót.” (Katsányi, 1987, 754. p.)

Katsányi is megjegyezte, hogy a jegyzet – a megjelenés előtt álló kislexikonnal – az ugyancsak a mi műhelyünkben korábban elkészült szöveggyűjteményre teljes. Ez a szöveggyűjtemény címet viselte és először 1981-ben jelent meg, majd 100 lapnyi bővítéssel újból 1986-ban. (Csáki-Tóth, 1981, 1986) Ennek újítása volt, hogy a kiválasztott dokumentumot nemcsak oktatási tartalommal szerkesztve közölte, hanem szakirodalmat is csatoltunk hozzá. Ezzel is olvasásra, a többoldalú megközelítésre akartuk készíteni a hallgatót. Nem merem állítani, hogy ez kellően sikeres volt.

Hát, Katsányi Sándorral így próbáltuk modernizálni a főiskolai könyvtárosképzést – talán még az egyetemi képzésnél is gyakorlatibbá tenni.

A tanszék oktatói közül még *Ferenczi Zsuzsanna* és *Pálvölgyi Mihály* készítettek a Tankönyvkiadónál megjelent főiskolai jegyzetet. Ferenczi Zsuzsanna jegyzetében (és persze már korábban indult gyakorlatában) azzal újította meg a tájékoztatás oktatását, hogy sem nem bibliográfiát (mint az egyetemen), sem nem könyvismeretet (mint a népművelő-könyvtáros középfokú képzésben) oktatott, hanem a tájékoztatást módszertani oldalról közelítette meg, így például referenz interjút oktatott. (Ferenczi, 1987) *Pálvölgyi Mihály* már címéből következően is új ismereteket, információs technológiát tanított és ehhez készített jegyzetet. (Pálvölgyi, 1991)

Aztán már mindkettőnk nyugdíjba vonulása után találtunk egymásra, közös munkára. Katsányi Sándor a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár alapításának önkényesen elfogadott és elfogadtatott 100 éves évfordulójára újraírta az intézmény történetét. (Katsányi, 2004) *Remete László* már közreadta rendkívül alapos tényfeltárással épített, de a politika által akkor megszabott szemlélettel megírt, elfogultságokkal teli monográfiáját. (Remete, 1966) Azért nevezem önkényesnek az időpont megállapítását, mert az akkor már Szabó Ervin által újjászervezett,

de *Kőrössy József* által kissé túlsürgetett megnyitás időpontját vették alapításnak, holott a könyvtárnak a XIX. századba visszanyúló előtörténete van, a fővárosi közgyűlési döntés 1903 elején történt, vagy Szabó Ervin 1904. május 1-jén vette át hivatalát. A politikai változások, meg az azóta eltelt idő kínálta a lehetőséget Katsányi Sándornak, hogy újabb kiterjedt és alapos kutatásokra építve, a politikától mentesített, új szellemű, realisabb képet nyújtó, Remetét helyenként kiigazító kötetet tegyen az utókor asztalára. Az első kötetbe már nem fért bele, s valószínű az évforduló is sürgetett, ezért az 1945 utáni időszak második kötetét is igényelt. (Katsányi–Tóth, 2008) Katsányi folytatta megkezdett kutatásait, de mivel érdekeltté vált, csak 1979-ig tartotta korrektnek, hogy maga eljusson. A tervek szerint Kiss Jenő (mellesleg a korszak névadója) folytatta volna az akkori „napjainkig”, miként Remete is tette. Csak alig kezdett bele, Kiss Jenő váratlanul és korán meghalt. Helyébe *Futala Tibor* lépett, aki már alapos szinopszisig jutott (Futala, 2004), ám a kegyetlen halál őt is elragadta. Minthogy tudták rólam, hogy szakdolgozatom és doktori disszertációm alapján Szabó Ervin hívő vagyok, virtuális mesteremnek tartom, Katsányinak és a kiadónak rám esett a választása. És mivel akkorra már én is nyugdíjas lettem, nagy bátran elfogadtam a felkérést, nem tudva igazán felmérni, mi vár rám.

A feladat nem volt könnyű, hiszen a közelmúlt történetéről volt szó, benne számos ismerőssel és ráadásul Kiss Jenőt, Papp Istvánt és Katsányi Sándort barátomnak is éreztem. Róluk kellett értékítéletet alkotni, munkásságuk ezen szakaszáról lehetőleg elfogultság nélkül írni. Ráadásul, mint kiderült, az sem volt könnyű számomra, hogy egy ilyen hatalmas, szerteágazó tevékenységű könyvtár munkáját ítélem meg. S a kutatásokat vidékről kellett végezni, s ez akkor is gondot jelentett, ha minden segítséget megkaptam. Hogy ez hogyan sikerült, azt a lektorok (*Bényei Miklós*, *Gerő Gyula*), a kötetről ismertetést, recenziót írók ítélték meg. Nekem külön becses, hogy a kezdetben kételkedő (a közelmúltról inkább szöveggyűjteményt javasoló), aztán a kötetet levélben megköszönő Papp István is elismerte munkámat.

Az új Szabó Ervin Könyvtár-történet alapjait, szemléletét, szerkezetét, felépítését, stílusát stb. Katsányi Sándor már kialakította, s a jól bevált módszert folytatta a második kötetben is. Így viszonylag rövid fejezetekbe tagolta, aztán eléggé szokatlan módon az egyes korszakok fontosabb személyeit miniportrékban is bemutatta stb. Nekem tehát az volt a feladatom, hogy ebbe bekapcsolódva, lehetőleg úgy írjam meg a magam részét is, mintha az egészet Katsányi írta volna, lehetőleg ne érződjék, hogy két szerző munkája – még ha az a döntés született is, hogy maga mellé vett társszerzőnek.

Az általam írt résznek azt a címet adtam: *Visszatérés a Szabó Ervin-i alapokhoz és korszerűsítés (1980–1998)*, de elfogadom, hogy többen is Kiss Jenő korszaknak tartják. Kiss Jenő már elkezdte újító korszakát, de nyilván rájött hamarosan, hogy segítőkre van szüksége, ezért maga mellé vette (immár egyetlen) főigazgató-helyettesnek 1985-ben Papp Istvánt, majd kiemelt munkatársnak 1986-ban Katsányi Sándort is. Mivel mindhárman nélkülözhetetlen elemei voltak a nagy vállalkozásnak, nevezhetjük ezt a közel két évtizedet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története Kiss – Papp – Katsányi korszakának is.

Mivel most az utóbbi kettőt köszöntöm és méltatom, elsősorban róluk lesz szó, de bizonyára megértik, ha nem hagyhatom ki Kiss Jenőt sem. Mindhárman imponáló gyakorlattal és szakirodalmi munkásság után kerültek posztjukra, de a szakkönyvtári központ és a közművelődési hálózat rendbetétele és több évtizedes mulasztásainak pótlása jelentős feladatot rótt rájuk és a munkatársak (legalább egy részének) meggyőzése révén rövidesen elérték, hogy az intézmény nevéhez méltóan, újra a magyar könyvtárak zászlóshajójává váljon. Talán bocsánatos bűn részemről, hogy ebben a részben már jelzett közös könyvünk említett részére alapozom méltatásomat, jelezve a maiak számára is érdemeiket.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új vezetősége változást hozott könyvtárfelfogásában, munkamódszereiben. Felújította a könyvtár alapításáig visszavezethető szokást: munkáját vizsgálatokkal mérte, s a tapasztalatokhoz igazította gyakorlatát. Azelőtt is dolgoztak ki fejlesztési koncepciókat, új volt viszont, hogy ezeket a vezetők a munkatársakkal megvitatták, s csak azután véglegesítették, ha megszerezték a mérvadó munkatársak támogatását. Ilyen módon a munkatársak a pusztán végrehajtó szerepkörből partnerré, alkotótársakká válhattak. A vezetői stílus demokratizálódott. Az irányítást osztályvezetői értekezlet is segítette.

Kiss Jenőnek és változtatásra kész és képes csapatának lett a feladata, hogy – ha kissé megkésetten is – az új ismeret- és információhordozók terjedésére, a világban és itthon is jelentkező restrikción, finanszírozási gondokra, a könyvtárral szembeni elvárások változásaira reagáljon. Az 1930-as években kiformalódott, azóta megmerevedett „intézményközpontú” közművelődési könyvtár „közösségközpontúvá” alakítása már zajlott nyugaton. Az 1980-as évtizedre rányomta bélyegét a gazdasági nehézségek kivédésének kényszere. Az intézmény vezetőit nemcsak újítókedvük vezérelte, a gazdaságosság, a gazdálkodás változtatása kényszer (is) volt, a racionális megoldások a túlélést, a szinten tartást célozták meg.

Kiss Jenő – Papp Istvánnal közösen – azért tudott az elkerülhetetlenné vált változ(tat)ási folyamat élére állni, mert jól ismerte a Szabó Ervinnek is mintául szolgáló nyugat-európai és észak-amerikai törekvéseket. Kiss Jenő számos konferencián és tanulmányúton tanulmányozhatta, merre tart a világ könyvtárügye. Útja során az USA-ban igazolást kapott arra, hogy a helyismereti, helytörténeti gyűjtemény minden városi könyvtárnak szerves része, mindegyik szakrészleges. A közhasznú információs szolgálat minden könyvtárban meghonosodott, népszerűek az ún. business fiókok. Elterjedt a könyvtárak felnőttnevelési tevékenysége, a hátrányos helyzetűekkel foglalkozás, a fiókhálózat lépcsőzetes ellátórendszerbe szervezése, nagy tempóban folyik a könyvtárak számítógépesítése. Papp István az IFLA közművelődési szekciója megújításra vállalkozó munkacsoportjában tevékenykedett. Írásaiban rámutatott a korszerű nemzetközi trendekre, amelyek szerint a szakrészlegeket, a gyermekek ellátását, az új információhordozók megjelenését párhuzamba kell hozni a használói igényekkel. Észlelte, hogy az itthoni gyakorlathoz képest külföldön az információs szolgáltatás egyre inkább a közhasznú tájékoztatás irányában fejlődik. Kiss Jenő és vezetőtársai érzékelték a haladás irányát, ezért a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt rendszer részeként működő, sokfunkciójú és sokarcú, a helyi igényekre reagáló (köz)könyvtárra váltottak át. Megjegyzendő, hogy az új vezetőség kezdeményezéseit nem kísérte a munkatársak egyöntetű lelkesedése. Munkájukat nem ritkán ellenállás nehezítette.

Az 1970–80-as évtizedek fordulóján a főkönyvtári rendszer kialakítása már megkésett válasz volt Sallai Istvánnak, a népkönyvtári szellemben működő tanácsi könyvtárakból az ellátási rendszerbe való szervezésére irányuló terveire. Ezt a Fővárosi Tanács még 1978. január elsejei hatállyal jóváhagyta – így ezt Kiss Jenő is örökölte. Differenciált gyűjtőköri szabályzatok közreadásával, szakrészlegesítéssel, a könyvtárközi kölcsönzés kísérletével az eddigi mellérendelt hálózat hierarchiává kezdett átalakulni. (Megjegyzem, számomra egy könyvtáron belüli könyvtárközi kölcsönzés kissé furcsa.) Mindenesetre Kiss és Papp előtt már valami elindult. Kiss Jenő 1985 januárjában arról írt, hogy a főkönyvtári rendszer bevezetése sem volt konfliktusmentes: *„messze vagyunk attól, hogy élünk mindazokkal az előnyökkel, amelyeket ez a rendszer kínál [...] Akadályozza ezt a tárgyi feltételek hiánya, de szemléleti gátjai is vannak...”* Ez is mutatja, hogy már nagyon kellett Papp István bekapcsolódása.

Előtte, 1984-ben – kísérleti jelleggel – négy könyvtárban bevezették az államny „másfajta”, az olvasók igényeivel jobban összhangban lévő elrendezését.

Vagyis kísérleti lépéseket tettek a használói könyvtár megteremtésére az állomány másfajta elrendezésével. A család olvasói érdeklődése szerint alakították át a könyvtárakat, a nevelési szándékot áttételessé tették és a szórakoztató funkció tudatosabb vállalásától a használói kör bővülését várták. Állománytisztogatást hajtottak végre. 1985-ben kiválogatták a hasznosítható anyagot, új szabályzat készült: a feladatokat decentralizálták és ezentúl a főkönyvtárak szervezték a fölőspéldányok kezelését. Az állományt három részre bontották: válogató vagy böngésző azoknak, akiknek nincs határozott érdeklődésük, a tárgyi csoport a viszonylag körülhatárolható igényűek számára. Végül a 3. szekció speciális kérdések megválaszolására.

Az állományapasztási koncepciók körül viták is zajlottak. A vezetőség úgy ítélte meg, hogy évtizedes mulasztás miatt nagyon sok profilidegen, fölösleges, oda nem való használ(hat)atlan dokumentum halmozódott fel. 1982-ben a vezetők erőteljes apasztásra szánták el magukat. *„Ez szenzációt, folyosói suttogást, a feladattal megbízottak körében és a Könyvtári Híradóban erőteljes, de hamar befejeződött pengecsattogtatást váltott ki”* – írta Kiss Jenő. Ez mutatta, előre jelezte, hogy a megcsontosodott szemlélet mellett nem volt diadalmenet szereplőink számára előbbre vinni az ügyeket.

Papp István számára nem volt ismeretlen terep a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 1978-ban, az akkor tervezett új központi könyvtár számára szakmai programot készített, majd 1982-ben részt vett a fenntartó által tartott felülvizsgálatban. Ezek során felmérte, megismerte a könyvtár helyzetét, egyes részleteiben lerakta nézeteinek alapjait, amelyekre az 1980-as évtized második felének koncepcióiban jól tudott építeni. Belépése erősítette a Szabó Ervin-i hagyomány, gondolkodás követését, a már zajló korszerűsítési törekvéseket. Másfél évtizedes késéssel, irányításával dolgozták ki a főváros adottságaira szabott modellt, megtartva az ellátási hierarchiát, s felhasználva a használói szokásokra és igényekre alapuló kísérletek tapasztalatait.

Előbb a „hagyományos” középtávú terv készült el. Kiss Jenő 1986. március 4-i kelettel írta alá az intézmény 54 pontban és 6 táblázatban megfogalmazott programját, amely szerint hálózati vonatkozásban *„fő feladatunk a kialakult főkönyvtári (hálózati alközponti) rendszer megerősítése, a főkönyvtárak szakmai-igazgatási szerepének és felelősségének növelése. [...] A hálózat egész struktúráját korszerűsítjük, s következetesen megvalósítjuk a használói igények rétegződéséhez igazodó lépcsőzetes ellátást.”* (Katsányi – Tóth, 2008. 282. p.) Ez a terv is már vita után alakult ki, a régi terv javított változatának tekinthető. Kiss Jenőék a főkönyvtári rendszert – benne távlatosan kerületközi könyvtárakkal – készen

kapták az előző vezetőségtől. A megvalósítás már ugyan viselte kézjegyüket, de igazán most láthattak hozzá saját elképzeléseik kidolgozásához.

Még meg sem száradt a főigazgató aláírása az ötéves terven, egy általa megbízott munkabizottság 1986. május 28-i kelettel letett az asztalra, pontosabban vitára bocsátott egy addig szokatlan munkaanyagot. Másfél évtized múltán írták a tervről: *„ilyen vitaanyag ez idáig nem került még a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fórumára: nemcsak 'forradalmian' szakmai, de szellemes, igényes tanulmány.”* (Katsányi – Tóth, 2008. 283. p.) Nem részletezhetem sem a vitaanyagot, sem vitáját, de mondhatom, hogy a korszak talán legfontosabb beszédtemája lett. Természetes, hogy vitát váltott ki a körkörös védvonal koncepciója. Ennek fő kidolgozója Papp István volt. A vita két év múltán fejeződött be, s már csak azért is elütött a korszaktól, mert igazi vita volt. Kiss Jenő 1987 májusában egy fórumon lezártnak minősítette, mondván, hogy a vita célja *„egyfajta szakmai legkisebb többszörös létrehozása volt. [...] Ez meg is történt. [...] A viták folytatódjanak a megvalósítás, a gyakorlat kérdéseiről.”* (Katsányi – Tóth, 2008. 285. p.) A tanulmány olyan új fogalmakat vezetett be, mint a családi könyvtár (a legnagyobb tömegekben támadó olvasói igényeket az első védvonalban, tűzvonalba felfogó kiskönyvtár, „családi”, mert minden korosztály közösen használja, s a gyerekszolgálat is szervül az egészbe).

A „kétfedelű könyvtár” a hármas osztású könyvtár két tartománya: a családinak nevezett közeli és a hagyományos szabadpolcos könyvtár (középtartomány) együttese. A hagyományos könyvtár a prézens és kölcsönözhető állomány kettősségére alapult. A kétfedelű könyvtárban a tematikus és hagyományos elrendezésű gyűjteményrészek között húzódott a választóvonal. Az állományt a két fedélbe tartozó, egymást metsző körökként kell elképzelni. A könyvek nagyobb része itt és ott is elérhető, de vannak, amelyek csak itt vagy ott. A két fedél között a dokumentumok szükség szerint mozognak. A hagyományos fedélhez azok fordulnak, akik szerző vagy meghatározott tárgy szerint keresnek. Ebben a könyvtárban megteremthető a gyűjteményjelleg, a választékot illetően megszorítás nincs. Külön raktári gyűjteményt (vagyis harmadik, távoli tartományt) ez a könyvtár sem igényel. Ez sem megőrző, ez is a használattól elkopó állományú könyvtár. Gyűjti az audiovizuális dokumentumokat és idegennyelvű könyveket is tart, szórakozásra, nyelvtanulásra. Az állomány elrendezése egyben visszakereső rendszer is, a hagyományos fedélben az anyagot – más szempont szerinti elrendezéssel – a legszigorúbb betű- és szakrendben kell tartani. Legyen leíró és tárgyi katalógusa és igény szerint egyéb segéd-
eszköze is.

A harmadik fogalom a könyvtár mint közösségi ház volt. Ezzel mintegy a klubkönyvtárt idézték fel. A Kiss Jenő és Papp István között gyorsan kialakult munkamegosztásra példa a közösségi ház koncepció köztudatba plántálása. Kiss Jenő pártfolyóiratban mintegy bedobta és ott dolgozta meg a közvéleményt, Papp István pedig vele egyidejűleg szakmai lapban teoretikusan részletezte, miért lenne jó Budapesten ez az ugyancsak angolszász és skandináv területről indult és ott bevált megoldás.

Újdonság volt a Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) létesítése: „*ez a családi és a kétfedelű könyvtárak létrehozásának feltétele, stratégiai tartalék. Fontosabb, előbbre való a kerületközi könyvtáraknál. A szolgáltatások egész rendszerét kell nyújtania. Ritkán keresett, nagy információs értékű dokumentumok gyűjteménye. Így teljesebben ki a hálózat gyűjteményjellege. Találó megfogalmazással a KESZ 'reciprok' könyvtár, fordítottja az 'igazi' könyvtárnak*” – írta a KESZ kidolgozója, Katsányi Sándor. (Katsányi – Tóth, 2008. 293. p.) Előkészítése az ő 1986. október 1-jei kinevezésével kezdődött. A KESZ újdonság volt a könyvtár életében. Arra számítottak – tekintettel a központ sanyarú állapotára –, hogy (különösen kifejlődött állapotában) a KESZ kiszolgáló-ellátó szervezetként a központ és a hálózat egyre szorosabb egységét is szolgálja. Katsányi jól tudta hasznosítani közművelődési könyvtári gyakorlatát és a Könyvtártudományi és Módszertani Központban végzett olvasásismereti, pedagógiai munkálkodását. 1986. október 1. és 1989. március 31-e között előkészítette a KESZ-t, 1989. április 1. és 1998. december 31-e között pedig már a központi könyvtár nyilvános szolgálatának fősztályvezetőjeként (megint újdonság!) szerzett érdemeket. Katsányi fogalmazta meg a KESZ jelszavát: „*Vesszen az autarkia!*” (Katsányi – Tóth, 2008. 295. p.) A kiskönyvtárak ellátásában kezdettől felmerült az önellátás vagy rendszer, gazdaságosság és választék ellentmondásának feloldása. A KESZ persze más volt, mint a falusi könyvtárak ellátása, de az 1990-es évek elején kiderült, hogy a hálózat elaprózottságának leküzdésében fontos eszköz.

Közben 1987. június és 1995. július között, nyolc évig a *Könyvtári Híradó* felelős szerkesztőjeként teremtett színvonalas, informatív, mások által is demokratikusnak tartott lapot, a könyvtár egészének munkáját szervezni segítő orgánomot.

Papp István a kerületközi könyvtárakkal „taktikai tartalékként” számolt, mivel a családi, a kétfedeles könyvtárak és a KESZ képezett elsőbbséget. Amikor az 1990-es években a szakértők már sürgették bevezetését, szinte természetes volt, hogy ismét meg kellett küzdeni a kerületi könyvtárvezetők ellenállásával, s

a fővárosi önkormányzattal is. Papp István megrajzolta, táblázatokba foglalta a kijelölt 6 régió határait és kimunkálta a részleteket.

Elmondható, hogy főleg Kiss Jenő, Papp István és Katsányi Sándor (és persze mások!) érdeme volt, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban már egy évtizeddel előbb, az 1980-as évtizedben elkezdődött a rendszerváltás, példát mutatva a többi könyvtár számára is. Ők hárman cikkek sorával járultak hozzá a hazai könyvtárosok szemléletváltásához.

Papp és Katsányi részt vett a belső szervezet átalakításában, amely 1989 végén kezdődött. Aztán Papp állította össze 1993 márciusában a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár koncepcióját, de már 1990-től foglalkozott vele. Gépiratos dolgozatában információs-kommunikációs zavarokról, értékvesztésről és értéktévesztésről, középszerről, izolálódásról, befelé fordulásról, intézményi demokráciáról stb. értekezett. Kiss Jenővel közösen, 1991 októberében a *Könyvtárosban* adták közre „*A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai céljai és elsőbbségei az 1990-es években*” című, ugyancsak mások számára is példaszerű dolgozatukat.

A stratégiát folyamatosan a változó körülményekhez kellett igazítani. Papp István 1997-ben *A közkönyvtár változó paradigmája* címmel írt erről a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* decemberi számában.

Nem feledkezhetek meg arról sem, hogy Papp István, mint a Magyar Könyvtárosok Egyesületének főtítkára, az elnök *Horváth Tiborral*, alapvető szerepet játszott az 1997. évi CXL. törvény könyvtári részének megalkotásában, majd a Szabó Ervin Könyvtár 1999-es évkönyvében jelentős tanulmányt adott közre róla, „*A közművelődési könyvtárak az új könyvtári törvényben*” címmel. Ez a törvény – a jogszabályalkotásban – először fogalmazott meg nyilvános közkönyvtári koncepciót – szemben az addigi szocialista népkönyvtár eszméjét szorgalmazó korábbiakkal.

Bármennyire meglepő, de a hazai szabadpolc első úttörőjéről, Szabó Ervinről elnevezett könyvtár központja csak az 1990-es években csatlakozott azon könyvtárakhoz, amelyek ezt alkalmazzák – és nem csak az elhelyezési körülmények miatt. Ez sem ment vita nélkül, hiszen szemléleti okai is voltak a késésnek. Ebben is meghatározó szerepe volt a triásznak. Papp István 1990 szeptemberében írt cikket erről a kérdéstről a *Könyv, Könyvtár Könyvtárosba*, Katsányi Sándor pedig a *Könyvtári Híradóba* 1992-ben.

Katsányi Sándornak – mint az olvasószolgálat vezetőjének – ugyancsak kiemelkedő szerepe volt a Közhasznú Információs Szolgálat (KISZ) elindításában, megszervezésében. Ez másfajta, az eddigiektől eltérő tájékoztatás volt. Ez szociális szolgáltatásként, elhelyezkedési lehetőségekről, szociális kedvezményekről

adott tájékoztatást, közlönyolvasást biztosított, a külföldre utazókat segítette, a továbbtanulók számára európai felsőoktatási intézményekről tájékoztatott stb. Katsányi Sándor 1997-ben megírta, hogy angolok vállalkozási információra váltottak.

A hármak törekedtek a Budapest Gyűjtemény tudományos és szakkönyvtári funkciójának erősítésére. Ezt nem állították szembe a közművelődéssel., szerves kapcsolatot láttak a magas szintű közművelődési feladatkörrel. Papp István megjegyezte, *„nem látjuk termékenynek azt a megközelítést, amely a szakirodalmi és a közművelődési funkciót kívánja kijátszani. [...] Inkább abból az alapalásból célszerű kiindulni, hogy a két, egymással szervesen összefüggő, egymást erősítő és kiegészítő funkcióról van szó.”* (Katsányi – Tóth, 2008. 432. p.

Nem mulaszthatom el legalább említeni, hogy a triásznak, de mindenekelőtt Papp Istvánnak volt meghatározó szerepe a központi könyvtár több évtizedes gondjának, az elhelyezésnek új alapokra való helyezésében. 1986-ban sikerült megszerezni a Wenckheim-palota melletti Reviczky utca 3. számú házat. Ekkor az intézmény vezetői stratégiát váltottak, s a megoldást immár nem az új épület megépítésében keresték, hanem lépésről lépésre törekedtek elérni azt, amit egy csapásra nem láttak megvalósíthatónak. Belátni kényszerültek, hogy a megoldást a régi épületek összekapcsolásával és bővítésével összekapcsolt rekonstrukcióval sikerülhet megtalálni. Ehhez természetesen újra kellett gondolni a funkciórendszert. Anélkül, hogy itt és most ezeket részletezném (erről könyvet lehetne írni), azt egyrészt le kell szögezni, hogy ez is viták nyomán született meg, s ebben is Papp István járt az élen. Munkássága nyomán a fenntartó a rekonstrukcióval egybekötött bővítés mellett döntött. Ennek révén, saját kivitelezésben valósult meg a mai kiváló központi könyvtár – amit már a hármak nyugállományba vonulása után, az utódok valósítottak meg.

Mi tagadás, amikor az 1980–90-es évek fordulóján a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár térítéses szolgáltatások bevezetésére kényszerült, vitába keveredtem Papp Istvánnal, pedig tudván-tudtam, hogy Szabó Ervin 1910-es *Emlékiratában* már ugyyanerre kényszerült. Aztán be kellett látnom, hogy a szocialista feudalizmus is az újraelosztást gyakorolta, mint a századelő feudálkapitalizmusa, és ez csak akkor kerülhető el – ahogy Szabó Ervin is Gulyás Pál fejéhez vágta: teremtetek angolszász viszonyokat, s akkor lemondhatunk olvasói díjak szedésétől. Mindaddig, amíg központi elosztás van, amíg nem a település polgárai döntenek arról, hogy kell-e nekik és milyen könyvtár, színház, múzeum, kórház stb. addig a napi működés is gondot okozhat. Persze azt is hozzátehetem, hogy szerintem a pályázat sem a napi működés megteremtésére való megoldás,

hanem rendes körülmények között a fejlesztés eszköze – már csak azért is, hogy adott esetben le lehessen beszélni a néhány ezres falut, hogy buzgalmában ne-hogy a nemzeti könyvtári feladatokat célozza meg. (Ez utóbbi megjegyzésben az epém szólalt meg.)

Kiss Jenő nyugalomba vonulásakor adott interjújában arról beszélt, hogy „*talán igazuk van azoknak, akik úgy érzik, hogy a kezdeményezéseket nem vit-tük végig következetesen. Én inkább úgy mondanám, hogy a könyvtár megújít-ását mindig más-más oldalról közelítettük meg, sokszor gyorsan, egymás után vagy párhuzamosan. A könyvtár már régen tervbe vett – mondta Kiss Jenő – és végrehajtott olyan könyvtárpolitikai 'újításnak' tekintett dolgokat, amelyeket má-sok csak később fogalmaztak meg természetesen reformként. Ilyen volt például a nyolcvanas évek elején meghirdetett nagy állománytisztítási program. [...] Persze amikor csináltuk, óriási botrányok voltak. Akkor még a 'mindent megőrzés' elve szent és sérthetetlen volt és ennek megfelelően támadták a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt a sajtóban és a rádióban is. [...] Amikor én idejöttem - mondhatom – [a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár] 'csökkent' volt. Nemcsak struktúrájában, de szellemiségében is [...] Amit elkezdtünk, valójában újdonságnak számított. [...] Az az elv, hogy nem nevelő, de használó centrikus könyvtárakat kell működtetni nálunk bontakozott ki igazán.*” (Katsányi – Tóth, 2008. 450. p.) Vagyis a hár-mak visszatértek ahhoz, amit a könyvtár névadója akart a huszadik század tízes éveiben.

Kiss Jenő helyettese, Papp István nem adott korszakértékelő interjút. Nyugdíjba vonulása előtt néhány hónappal Prágában elhangzott előadásában viszont így vallott: „*Ha visszapillantok az elmúlt évekre, azt látom, hogy hol a fiókkönyvtárak számának csökkentése, hol két bibliobuszunk felszámolása, hol a beiratkozási és késedelmi díjak megemelése, hol a térítéses szolgáltatások beveze-tése, hol az ÁFA visszaigényelhetősége, hol a szervezet korszerűsítése (pl. 23 ke-rületi alrendszer helyett 6 regionális alrendszer kialakítása), hol a menedzsment erősítése (pl. a participatív vezetés megvalósítása, a költséggazdálkodás decentra-lizálása, az anyagi érdekeltség és költségtudatosság növelése), hol a munkanélkü-lik jelentős állami támogatással való alkalmazása stb. volt az, amit újabb lyuk betömésére használhattunk.*” (Katsányi – Tóth, 2008. 451. p.)

E Katsányi Sándorral közös munka után röviddel, volt munkatársaim 70. születésnapomra ún. köszöntőkönyvvel leptek meg – amibe (ismerve barátságunkat és kapcsolatunkat) Katsányi Sándortól is kértek írást. Sanyi barátom már az elején közölte, hogy most csak mint Szabó Ervin kutatót köszönt. Ezzel visszahozta számomra szakdolgozatom, majd doktori disszertációm témáját,

amiből egy részletet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Értesítője is közölt. A barátok nemcsak szépeket írnak egymásnak, hanem felhívják a másik figyelmét arra, ha valamiben tévedtek. Katsányi Sanyi közölte tehát velem, hogy az intézménymonográfia elkészítése közben talált egy levelet, ami bizonyítja, hogy az én állításommal szemben, Szabó Ervin az Emlékirat vitája során őt ért bírálatok nyomán nem hagyott fel az iskolai könyvtári kérdéssel, hanem állításommal szemben, igenis visszatért rá. Köszönettel vettem figyelemztetését, de akkor úgy gondoltam én már lezártam magamban a Szabó Ervin-kérdést.

Nem így történt. Katsányi Sándor jó tíz évvel később, váratlanul azzal az ötletével állt elő 2019 nyárutóján, hogy Szabó Ervin könyvtáros életútjáról szóló képet is ki kellene igazítani, miként tette *Litván György* Szabó Ervin mozgalmi és ahhoz csatlakozó tudományos munkájával, de bevallottan kevésbé foglalkozott abban könyvtáros tevékenységével. Rám vár a feladat, mivel ő látási gondjai miatt ezt már nem végezheti el. Volt egy termékeny sörözésünk a Keleti pályaudvar sörözőjében, de még inkább hasznos és engem meggyőző beszélgetésünk.

Barátaimat köszöntő írásom végén jelentem, hogy nekiálltam, és bár voltak zavaró körülmények az elmúlt időszakban, haladok előre.

Úgy tűnik, sikerül bizonyítanom, hogy az a szakirodalomban, s az én írásaimban is korábban olvasható, a politikai viszonyok nyomására keletkezett és elterjedt vélemény téves, hogy Szabó Ervin volt a hazai szocialista könyvtárpolitika előfutára, megalapozója. Ma már tudjuk, hogy igazán szocialista könyvtárügy, könyvtárpolitika nem volt, definíciója is ellentmondásos volt. Ezzel szemben ma már világos számomra (és ebben *Litván György* könyve is megerősített!): Szabó Ervin politikai nézeteit nem keverte bele könyvtáros munkavégzésébe. Ma már meggyőződéssel állíthatom, hogy Szabó Ervin a XX. század elején egyértelműen angolszász szellemben fogant, polgári liberális vagy polgári demokratikus könyvtárpolitika híve, első igazi hazai képviselője és megalapozója volt.

Anélkül, hogy mostani kutatásaim és elemzéseim folyásáról terjengősen írnék, azért néhány, többször számomra is meglepő vagy újszerű eredményről számolhatok be. Így nemcsak azt vallom doktorim óta, hogy *Kőhalmi Béla* tévedett (talán mert a fővárosi könyvtárban végzett munkáját ismerte jobban, csak visszaemlékezése alapján írta ezt róla), s tévedtek nyomában mások is, amikor azt állították, hogy Szabó Ervin a kamarai könyvtárban tanulóéveit töltötte. Ezzel szemben ma már biztosan állíthatom, hogy tanulóidőszaknak elég volt Szabó Ervin számára az ungvári gimnázium tanulói könyvtárában, majd a parlamenti könyvtárban töltött időszak. Szabó Ervin a kamarai könyvtárban

már érett könyvtárosként alkotott Magyarországon újszerű szakkönyvtárt, sőt nemzetközi szinten is ismert bibliográfus lett az ott töltött négy év alatt.

Talán azt is sikerül bizonyítanom, hogy az 1907 októberében Pécsen megtartott szabadtanítási kongresszus könyvtári vitája jelentősebb volt Szabó Ervin pályája, sőt a magyar (közművelődési) könyvtárügy történetében, mint eddig tartottuk, sőt jelentősebb is lehetett volna, ha a vitát nem abbahagyják, hanem korrekt módon lezárják. Igaz, a két vitázó fél elég makacsul tartotta álláspontját, de nem volt eredménytelen (a vitával némileg szinte megelőztük a németeket is).

S hogy a köszöntőkönyvemben írtakra is válaszoljak. Sanyi! Most úgy látom, hogy Szabó Ervin az iskolai (eredménytelen) könyvtárakat bírálta, a hatóságok meggyőzése céljából akarta a beolvasztással a költségeket csökkenteni. De Szabó Ervinnek már 1910-ben sem az iskolai könyvtárak megszüntetése volt a célja, hanem a gyermekek és fiatalok könyvtári ellátásának megoldása. S ez foglalkoztatta 1914-ben is, csak hát a háború kitörése megakadályozta, hogy Lipcsében előadását megtartsa. Valójában korábban legkorszerűbb, angolszász ihletésű elveket vallott – és hát korszerű elveinek megvalósítása ebben a kérdésben is a II. világháború utánra maradt.

S hogy még egy kérdést érintsek. Szerintem Szabó Ervin és társai nem követték a tízes évek derekán a nevelőkönyvtárhoz visszatérő *Walter Hofmann*t. Ez csak *Gulyás Pálnak* az Emlékirat óta gyakorolt támadásának része volt. Szerintem Szabó Ervin mindvégig megingathatatlanul angolszász hívő maradt. Nem nevelő, hanem tudást, műveltséget nyújtó nyilvános közkönyvtárt (public libraryt) akart. S ha az utókort nem érdekli az elődök példája, vagy félreérti Szabó Ervint, az a mai könyvtárosok kára.

Irodalom

- Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Továbbképzési, módszertani segédlet. Szombathely, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, 2001. 136 p. (Ellátórendszerek, 2001)
- FERENCZI Zsuzsanna: Tájékoztatás a közművelődési könyvtárakban. Bp. Tankönyvkiadó, 1987. 94 p. (Ferenci, 1987)
- FUTALA Tibor: Szinopszis a FSZEK történet c. monográfia 1979-2000 közötti részéhez. = Könyvtári Figyelő, 2004. 2. sz. (Futala, 2004)
- KATSÁNYI Sándor: Kisközségek könyvtári ellátása. = Könyvtártudományi Tanulmányok, 1968. Bp. 1968. 547-580. p. (Katsányi, 1968)
- KATSÁNYI Sándor: Könyvtár és társadalom. = Könyvtáros, 1987. 12. sz. 751-754. p. (Katsányi, 1987)
- KATSÁNYI Sándor: A főváros könyvtárának története 1945-ig. Bp. 2004. 420 p. (Katsányi, 2004)
- KATSÁNYI Sándor: Levél Tóth Gyula Tanár Úrhoz Szabó Ervinről – de nemcsak róla. = Könyvtár és társadalom vonzásában. Köszöntőkönyv dr. Tóth Gyula 70. születésnapjára. Szerk. Czövek Zoltán, Koltay Tibor, Pálvölgyi Mihály. Szombathely, Savaria University Press, 2008. 15-18. p.

- KATSÁNYI Sándor-TÓTH Gyula: A főváros könyvtárának története. 1945 – 1998. Bp. 2008. 526 p. (Katsányi – Tóth, 2008)
- KOVÁCS Máté: A könyvtár-szociológia alapproblémái. = Könyvtártudományi Tanulmányok, 1968. Bp. NPI, 1970. 15-112. p. (Kovács Máté, 1970. 15. p.)
- PÁLVÖLGYI Mihály: Információs technológia: főiskolai jegyzet könyvtár szakos hallgatók részére. Bp. Tankönyvkiadó, 1991. 367 p.
- PREJCZER Paula: Tóth Gyula publikációi. = Könyvtár és társadalom vonzásában. Köszöntőkönyv dr. Tóth Gyula 70. születésnapjára. (Szerk. Czövek Zoltán-Koltay Tibor- Pálvölgyi Mihály) Szombathely, Savaria University Press, 2008. 28. p. (Prejczér, 2008. 24. p.)
- PUSKÁS Sándorné: A centralizált könyvtári ellátás fejlesztéséről – Vas megyei tapasztalatok tükrében. = Centralizációs törekvések a hazai közművelődési könyvtárakban. Bp. NPI, 1980. 9-18. p. (Puskásné, 1980)
- REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966. 324 p. (Remete, 1966)
- SZENTE Ferenc: A kis lélekszámú falusi települések könyvtári ellátottsága és a fejlesztés lehetőségei. = Könyvtári Figyelő, 1965. 2-3. sz. 97-115. p. (Szente, 1965)
- Szöveggyűjtemény a művelődéspolitikai, könyvtárpolitikai tanulmányozásához. Szerk. Csáki Pál, Tóth Gyula. Egységes jegyzet. Bp. Tankönyvkiadó, 1981. 258 p.
- Könyvtári és könyvtárakra is vonatkozó dokumentumok. Szöveggyűjtemény. Szerk. Csáki Pál, Tóth Gyula. Egységes jegyzet. Bp. Tankönyvkiadó, 1986. 389 p. (Csáki – Tóth 1981, 1986)
- TÓTH Gyula: Tegyük helyére a klubkönyvtárügyet! = Könyvtáros, 1971. 12. sz. 702-705. p. (Tóth, 1971)
- TÓTH Gyula: Könyvtár és társadalom. Bevezetés a könyvtári ismeretekbe. Bp. Tankönyvkiadó, 1987. 138 p. (Tóth, 1987)
- VARGA Béla: Kísérlet a kisközségek újfajta könyvellátására Veszprém megyében. = Könyvtáros, 1976. 6. sz. 337-342. p. (Varga Béla, 1976)